Т.О. Никитюк, асп.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Проаналізовано окремі методичні підходи до підвищення ефективності управління капіталом підприємства в умовах ринкової нестабільності

The separate methodical approaches concerning the increasing of efficiency of enterprise' capital management in the conditions of market instability are analyzed.

Ключові слова: капітал підприємства, система, синергетика, управління, ринкова нестабільність

Keywords: capital of enterprise, system, synergetics, management, market instability

Аналіз праць світової та вітчизняної економічної літератури засвідчує, про велику різноманітність трактувань категорії капітал підприємства та до з'ясування його сутності. Але, все ж таки більшість науковців переконують, що капітал підприємства – це самозротсаюча вартість, яка здатна у процесі розвитку та управління приносити підприємству дохід. Відповідно до міжнародних стандартів власний капітал піжприємств розглядається як інвестовані ресурси власниками у бізнес, а також нагромаджений нерозподелений прибуток. Однак, завжди формування власного капіталу підприємства є досить зарегламентовано.

Капітал підприємства в умовах ринкової нестабільності виступає у ролі складної відкритої та динамічної системи відносин. Ринкова нестабільність впливає не лише на процеси розвитку, але й вимагає специфічних підходів до організації та регулювання. Практичне використання основних концептуальних положень теорії менеджменту та синергетизму в управлінні капіталом підприємства ускладнюється через наявність нових ризиків та проблем, що виникають в умовах ринку.

Теоретичні та методичні аспекти управління капіталом підприємства, аналізом його формування і використання, застосуванням методів і засобів управління, представлено у роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів: І.Бланка, М.Кизима, А.Маршала, О.Кузьміна, М.Нахаби, В. Савченка, Д.Черваньова, О. Лебідь та ін. Проте існує недостатність теоретичних напрацювань щодо розробки сучасних методичних підходів та побудови цілісного організаційно-економічного механізму управління капіталом підприємства, що вимагає подальшого поглиблення досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням сутності і структури управління капіталом підприємства, з розробкою ефективних методичних підходів і практичних рекомендацій щодо його створення, з визначенням стратегії управління капіталом підприємства залежно в умовах ринкової нестабільності.

Метою статті є формування методичних підходів до аналізу динаміки та здійснення управління капіталом підприємства. На даний час не існує єдиного розуміння методичних підходів до управдіння капіталом підприємства в умовах ринкової

нестабільності. Тому, на наш погляд, ще необхідно додатково розробити нові парадигми (теоретико-методологічні положення та аксіологічний інструментарій) завдяки якому будуть розв'язуватися завдання формування оптимальної структури та динаміки капіталу підприємств в умовах ринкової нестабільності. Під організаційно-економічним механізмом управління капіталом підприємства розуміється система взаємозалежних елементів – принципів, методів, форм та нормативів, а також взаємодоповнюючих функцій управління, спрямованих на забезпечення не лише відтворення капіталу, але й формування його оптимальної структури.

Капітал підприємства можна віднести до дисипативної системи (структури), тобто відкритої нелінійної системи, яка завжди перебуває у стані нерівноваги, завдяки впливу зовнішнього середовища. Короткострокова рівновага настає лише за умови формування у процесі управління складної впорядкованої структури, яка компенсує негативний вплив зовні і формує новий синергетичний ефект. Сам термін «дисипативна структура» запропонував І.Пригожин, засновник «бельгійської школи» синергетики, яка розвиває термодинамічний підхід до самоорганізації [1, с.46-58]. Основним поняття синергетики є поняття структури як стану, що виникає в результаті когерентного (погодженого) поводження великої кількості частин. Використовуючи синергетику, як загальнонаукову теорію, об'єктом якої є системи, дозволяє можна дійти до висновку, що в умовах ринкової нестабільності капітал підприємства виступає складною та нелінійною системою, в якій постійно відбуваються структурні зміни. Капітал підприємства в певній мірі самоорганізується і не зникає навіть після ліквідації підприємства. Виходячи із закономірностей розвитку систем, метою управління капіталом підприємства є не лише саморозвиток капіталу, але й підприємства в цілому.

Вітчизняні науковці, зокрема Лебідь О.В., досліджуючи зазначену проблему виділяють не лише загальновідомі базисні властивості капіталу підприємства [3], але й окремі основні положення концепції управління капіталом підприємства з урахуванням синергетичних засад [4; с.144-149], зокрема: 1) капітал підприємства є синергетичною системою – складною, нелінійною, відкритою, нестабільною системою, в якій відбуваються якісні зміни, виявляються емерджентно нові якості, виникають просторові, часові, просторово-часові або функціональні структури, що можуть бути як впорядкованими, так і хаотичними; 2) капітал підприємства існує поки існує підприємство, але після ліквідації підприємства капітал не зникає з економічного простору; 3) капітал підприємства самоорганізується, саморегулюється, саморозвивається, що підтверджується історично, а також відповідністю всім вимогам синергетичних систем; 4) у процесі свого розвитку на мікрорівні в структурі капіталу відбуваються ті ж самі зрушення що й на макрорівні, з урахуванням наступної закономірності: чим вищий рівень розвитку капіталу, тим більшою є цінність та питома вага його інтелектуальної складової; 5) функціонування капіталу підприємства виявляється більш ефективним у разі управління ним з урахуванням законів, положень та принципів синергетики; 6) у процесі управління капіталом підприємства також слід

враховувати й традиційний підхід, оскільки іманентні властивості системи можуть за певних умов тяжіти до еволюційного розвитку і тривалий час система може знаходитись у рівноважному стані, тоді застосування синергетичної методології не дає відповідного ефекту; 7) в рівноважному чи нерівноважному стані функціонування системи „капітал підприємства" буде більш ефективним, якщо матиме місце узгоджена взаємодія, узгоджене функціонування фізичної, фінансової та інтелектуальної підсистем, на що слід спрямовувати управлінську дію; 8) метою управління капіталом підприємства має бути його розвиток, оскільки існують два протилежно спрямовані вектори функціонування системи – розвиток та руйнація системи. Якщо капітал підприємства не буде розвиватися, то в критичний момент не зможе зберегти себе як систему; 9) розвиток капіталу підприємства є необхідною умовою розвитку всього підприємства.

Виходячи з вищенаведеного, сам пошук шляхів підвищення ефективності капіталу підприємства потребує глибокого економічного аналізу, який повинен включати макроекономічну та мікроекономічну складові. Особливо, в період ринкової нестабільності потребує уваги управління оборотним капіталом підприємства на рівні фінансового аналізу обортних активів та управлінського аналізу безпосередньо обортних інвестицій. Визначення обсягу і структури оборотних активів є одним із головних завдань аналізу оборотного капіталу. Для забезпечення фінансової стійкості підприємства та довготривалої господарської діяльності необхідно мати достатній обсяг оборотного капіталу для того, щоб бути спроможним покрити кредиторські зобов`язання і зберегти свою ліквідність та платоспроможність. З цією метою саме для оцінки динаміки обсягу і структури оборотного капіталу фахівці групують статті активу балансу у окремі специфічні групи за ознакою ліквідності. Тобто, оборотний капітал підприємства можна представити у вигляді низько ліквідних активів (запаси і затрати); середньо ліквідних активів (відвантажені товари і дебіторська заборгованість) та високоліквідних активів (грошові кошти, цінні папери, інші). Аналітичне групування активів в окремі групи дозволяє більш ефективно розробляти програми управління. Крім аналітичного групування необхідно більш широко використовувати факторний аналіз, який дозволяє виявити величини впливу змін у обсягах та самій структурі оборотного капіталу. Швидкість обороту капіталу впливає на фінансові результати підприємства. Зокрема, такі показники, як платоспроможність, фінансову стійкість, ліквідність та ділову активність. Завжди аналіз обсягів і структури оборотного капіталу дає змогу оптимізувати та забезпечити прийняття управлінських рішень щодо ризику втрати ліквідності та забезпеченням ефективності роботи. Отже, аналіз оборотного капіталу на предмет управління дає змогу здійснювати фінансове планування та прогнозування фінансових потреб підприємства. Для забезпечення процесу управління оборотним капіталом підприємства необхідно підтримувати інформаційну систему, яка б давала змогу визначати майбутні управлінські рішення щодо формування та використання фінансових ресурсів підприємства.

Управління оборотним капіталом промислового підприємства може ґрунтуватися на системі бюджетування. Наприклад, у дисертаційній роботі Калініної О.М. «Бюджетування як метод управління оборотним капіталом промислового підприємства»[5], на наш погляд, запропоновано системну бюджетну модель, яку можна частково використовувати в управлінні оборотним капіталом підприємства. При побудові бюджетної моделі, орієнтованої на підвищення управління оборотним капіталом, особливу важливість має оцінка ефективності складених бюджетів.

В якості бюджетних цілей автор пропонує використовувати цілі поліпшення управління оборотним капіталом. Тому доцільно управляти: 1) обсягом реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); 2) прибутком; 3) грошовими потоками підприємства. Для оцінки результативності управління у вище зазначеній роботі визначено фінансові показники, що характеризують наведені складові оборотного капіталу. Планові значення цих показників можуть бути отримані з певних статей системи бюджетів. На практиці для ухвалення обґрунтованих рішень необхідно складати декілька варіантів систем бюджетів підприємства з метою вибору найкращого. Множину цих бюджетів позначено як $\{B_k\}, k = \overline{1, z}$. Кожному варіанту бюджету відповідає певний набір показників $\{P_{kj}\}, k = \overline{1, z}, j = \overline{1, m}$, що характеризують ефективність управління оборотним капіталом.

Тому постає задача вибору серед наявних варіантів бюджетів найбільш ефективного з позиції управління оборотним капіталом, тобто задача багатокритеріального вибору, що розв'язується за допомогою методу аналізу ієрархій (MAI). Для цього було сформовано ієрархію часткових показників та визначено їх значущість як окремо, так і за групами. Таким чином, показник відносної ефективності k-ї системи бюджетів E_k пропонується визначати за формулою (1):

$$E_k = \sum_{i=1}^{n} c_i \cdot \left(\sum_{j=1}^{m_i} b_{ij} \cdot r_{ij} \cdot \frac{P_{kij} - P_{1ij}}{\left|P_{1ij}\right|}\right), \qquad (1)$$

де c_i – оцінка переваг і-ї групи часткових показників (майнового стану, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності; грошового потоку); b_{ij} – коефіцієнт значущості j-го часткового показника і-ї групи; r_{ij} – коефіцієнт, що враховує спрямованість j-го часткового показника і-ї групи: 1 – стимулятор, (-1) – дестимулятор; P_{kij} – j-й частковий показник і-ї групи k-ї системи бюджетів; і – номер групи часткових показників; n – кількість груп часткових показників; m_i – кількість часткових показників і-ї групи. Умовні позначення показників: Човф – частка оборотних виробничих фондів в оборотних коштах, Чова – частка оборотних виробничих активів, Кмоб – коефіцієнт мобільності активів; Клп – коефіцієнт поточної ліквідності, Клб – коефіцієнт швидкої ліквідності, Кла – коефіцієнт абсолютної ліквідності, Кд/к – співвідношення

короткострокової дебіторської і кредиторської заборгованості; Кзвк – коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами, МРК – маневреність робочого капіталу, МВОК – маневреність власних оборотних коштів, Кзап – коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами запасів, Кпз – коефіцієнт покриття запасів, Км – коефіцієнт маневреності власного капіталу; Кт – оборотність активів, Фоф – фондовіддача, Ко – коефіцієнт оборотності оборотних коштів (обороти), Коз – коефіцієнт оборотності запасів (обороти), Кдз – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороти), Кгп – коефіцієнт оборотності готової продукції (оборотів), Ковк – коефіцієнт оборотності власного капіталу; Rзв – рентабельність активів по прибутку від звичайної діяльності, RA – рентабельність капіталу (активів) по чистому прибутку, Rвк – рентабельність власного капіталу, Rвф – рентабельність виробничих фондів, RQ – рентабельність реалізованої продукції по прибутку від реалізації, RQоп – рентабельність реалізованої продукції по прибутку від операційної діяльності, RQч – рентабельність реалізованої продукції по чистому прибутку, Кр – коефіцієнт реінвестування, Тк – період окупності капіталу, Твк – період окупності власного капіталу; Птоз – показник тривалості погашення заборгованості, Псі – показник самофінансування інвестицій, ЧМгп – чиста маржа грошового потоку, Пгп/вк – показник відношення грошового потоку до власного капіталу. Якщо вираз (1) набуває значення 0, то це означає, що складені системи бюджетів ідентичні; якщо $E_k > E_1$, то необхідно віддати перевагу k-й системі бюджетів, якщо $E_k < E_1$, – базовій. (E_1 – показник відносної ефективності базової системи бюджетів) [5, с.10-11].

Таким чином, управління однією із найбільш динамічних складових капіталу підприємства, а саме оборотним капіталом можливо здійснювати у системі бюджетування. Звичайно, управління оборотним капіталом є важливою складовою загальної системи управління підприємства із урахуванням специфіки виду економічної діяльності. Однак, аналіз кращої практики західних і вітчизняних підприємств засвідчує, що реалізація принципів контролінгу в цій сфері гарантує управління складовими оборотного капіталу не лише відповідно до стратегічних цілей підприємства, але й дозволяє формалізувати всі зміни в обсягах оборотного капіталу. Функції контролінгу також дають змогу вимірювати внесок обортного капіталу у процес створення економічних результатів.

Таким чином, у процесі управління капіталом підприємства необхідно враховувати динамічність як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, особливо групи тих чинників, які негативно впливають на процес функціонування підприємства. Дестабілізуючі чинники відображаються в першу чергу на структурі капіталу підприємства, що призводить до виникнення різних диспропорцій між його елементами внаслідок порушення матеріальних, фінансових та інформаційних логістичних потоків. Усунення зазначених диспропорцій можливо за рахунок дієвих методичних підходів до управління динамічними характеристиками структури капіталу підприємства. Система управління капіталом підприємства повинна охоплювати усі рівні – стратегічний,

операційний та тактичний. Управління структурою капіталу підприємства також забезпечується на основі аналізу цілей та завдань різних етапів життєвого циклу підприємства.

Література:

1. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46 – 58.
2. Мочерный С. Синергетический поход в экономическом исследовании // Економіка України. – 2001. – №5. – С. 44 – 49.
3. Лебідь О.В. Застосування синергетичного підходу до управління капіталом підприємства // Управління розвитком. – 2006. – № 3. – С. 68 – 69.
4. Алгоритм управління капіталом підприємства на синергетичних засадах [Електронний ресурс] / О.В. Лебідь // Культура народов Причерноморья. — 2007. — №103. — С. 144-149
5. Бюджетування як метод управління оборотним капіталом промислового підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс]/Ольга Миколаївна Калініна; Харківський національний економічний ун-т. — Х., 2007. — 21 с.